

PIRLS XALQARO BAHOLASH TALABLARI ASOSIDA O‘QISH DARSLARIDA BADIY MATN BILAN ISHLASH METODIKASI

Ilmiy rahbar: Dilafrō‘z Muminova Akbaraliyevna, p.f.d.(DSc), prof.

Namangan davlat pedagogika instituti

E-mail: dilbarxon2008@mail.ru

Nigora Xidirova Boxodirovna

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta‘lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta‘lim) mutaxassisligi 2 -bosqich magistranti

E-mail: nraxmonaliyeva@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23321844>

Annotatsiya Maqolada PIRLS xalqaro baholash talablari bilan uyg‘un holda boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga badiiy matnni o‘qitish va tahlil qilish metodikasi yoritiladi. O‘qish darslarida matnni ifodali o‘qish, uning mazmunini anglash va muhim jihatlarini ajratish bilan birga, o‘quvchini mustaqil fikrlashga undaydigan savol hamda topshiriqlardan foydalanish masalalari ko‘rib chiqiladi. Jumladan, matndan aniq ma‘lumotlarni izlab topish, voqealar ketma-ketligini tushunish, sabab va oqibatlarni bog‘lash, qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish, asardagi ochiq va yashirin ma‘nolarni anglash hamda o‘z xulosasini matndan olingan dalillar bilan asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishga e‘tibor qaratiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda turli murakkablikdagi topshiriqlarni tanlash, muhokama va ijodiy mashqlarni dars jarayoniga kiritish yo‘llari bayon etiladi. Maqolada tavsiya etilgan yondashuvlar badiiy asarni ongli o‘qish, mazmunini chuqurroq tushunish, o‘quvchilarning fikrini izchil ifodalash va o‘qishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Аннотация В статье рассматривается методика обучения младших школьников работе с художественным текстом с учётом требований и подходов международного исследования PIRLS. Анализируется организация урока чтения, в ходе которого учащиеся не только читают произведение и определяют его основное содержание, но и учатся самостоятельно осмысливать прочитанное. Особое внимание уделяется развитию умений находить в тексте необходимую информацию, понимать последовательность событий, устанавливать причинно-следственные связи, анализировать поступки персонажей, раскрывать явный и подразумеваемый смысл произведения, а также подтверждать собственные выводы текстовыми доказательствами. Описываются возможности использования вопросов и заданий различного уровня сложности, группового обсуждения и творческих упражнений с учётом возраста и подготовленности учащихся. Предлагаемые подходы направлены на формирование осознанного чтения, более глубокого понимания художественного произведения, последовательного выражения мыслей и устойчивого интереса к чтению.

Annotation: This article examines methods for teaching primary school pupils to work with literary texts in line with the requirements and approaches of the PIRLS international assessment. It considers how reading lessons can help learners go beyond identifying the main content of a story and develop the ability to reflect independently on what they have read. Particular attention is given to skills such as locating relevant information, following the

sequence of events, identifying cause-and-effect relationships, analyzing characters' actions, interpreting both explicit and implied meanings, and supporting conclusions with evidence from the text. The article also discusses the use of questions and activities at different levels of difficulty, group discussion, and creative exercises suited to pupils' age and learning needs. These approaches aim to promote purposeful reading, a deeper understanding of literary works, clear expression of ideas, and greater interest in reading.

Kalit so‘zlar: PIRLS, o‘qish savodxonligi, badiiy matn, matn ustida ishlash, matnni tahlil qilish, o‘qib tushunish, dalillash, boshlang‘ich ta‘lim

Kirish

Bugungi ta‘lim jarayonida o‘quvchilarga faqat bilim berish bilan cheklanib qolmay, ularda mustaqil fikrlash, ma‘lumotni anglash, tahlil qilish va o‘z qarashlarini asoslab bera olish ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu ko‘nikmalar, ayniqsa, boshlang‘ich sinflardanoq rivojlantirilishi lozim. Chunki aynan shu davrda bolaning o‘qishga munosabati, matnni tushunish qobiliyati va fikrini ifodalash malakasi tarkib topadi. O‘qish darslari esa ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

O‘qish savodxonligi matnni ovoz chiqarib yoki ichida o‘qish bilangina cheklanmaydi. O‘quvchi o‘qigan materialining mazmunini anglay olishi, undagi muhim ma‘lumotlarni ajratishi, voqealar orasidagi bog‘liqlikni tushunishi va matn asosida xulosa chiqarishi kerak. Shuningdek, u o‘z fikrini matndan olingan dalillar bilan izohlashni, qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildirishni ham o‘rganishi zarur. Shu jihatdan o‘qish darslarida matn ustida izchil ishlash o‘quvchilarning nafaqat o‘qish, balki tafakkur va nutq ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

PIRLS xalqaro baholash dasturi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qib tushunish savodxonligini o‘rganishga yo‘naltirilgan. Unda o‘quvchining matndan ma‘lumot topishi, matn mazmunini talqin qilishi, turli qismlar o‘rtasidagi aloqani aniqlashi va o‘qiganlari asosida fikr yuritishi kabi jihatlar muhim o‘rin tutadi. Shu sababli PIRLS yondashuvlarini o‘qish darslarida hisobga olish o‘quvchilarni matnni chuqurroq anglashga, mustaqil fikrlashga va o‘z javoblarini asoslashga o‘rgatishda foydali bo‘lishi mumkin.

Badiiy asarlar o‘quvchilarning o‘qib tushunish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun alohida imkoniyatga ega. Hikoya, ertak va boshqa badiiy matnlar orqali bolalar voqealar rivojini kuzatadi, qahramonlarning maqsadi va xatti-harakatlari haqida o‘ylaydi, ularning qarorlariga baho beradi. Asar mazmuni yuzasidan savol-javob, suhbat, qayta hikoyalash va ijodiy topshiriqlar bajarish jarayonida o‘quvchilar matndagi ma‘lumotlarni o‘zaro bog‘lashni, muallif fikrini anglashni hamda shaxsiy munosabatini bildirishni o‘rganadilar.

Badiiy matn ustida ishlash samarali bo‘lishi uchun topshiriqlar o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasiga mos tanlanishi lozim. Dastlab matnda ochiq ifodalangan ma‘lumotlarni topishga qaratilgan savollar berilishi, keyingi bosqichlarda esa o‘quvchilarni xulosa chiqarish, yashirin mazmunni anglash va o‘z fikrini dalillashga undaydigan topshiriqlardan foydalanish mumkin. Bunday izchillik o‘quvchining matn bilan faol ishlashiga yordam beradi va uning javobni taxmin qilishdan ko‘ra, matnga tayangan holda fikr yuritishiga sharoit yaratadi.

Shu nuqtayi nazardan, “PIRLS xalqaro baholash talablari asosida o‘qish darslarida badiiy matn bilan ishlash metodikasi” mavzusi dolzarb hisoblanadi. Mazkur mavzuning ahamiyati o‘quvchilarda badiiy matnni tushunish, tahlil qilish, dalillar asosida xulosa chiqarish va o‘z fikrini izchil bayon etish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurati bilan belgilanadi. Ushbu maqolaning maqsadi — o‘qish darslarida badiiy matn bilan ishlashning PIRLS yondashuvlariga mos usullarini yoritish hamda o‘quvchilarning o‘qib tushunish savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiladigan topshiriq va metodlarni ko‘rib chiqishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqotda PIRLS xalqaro baholash yondashuvlari asosida boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida badiiy matn bilan ishlash metodikasi o‘rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini o‘qib tushunish savodxonligini rivojlantirish, matn mazmunini anglash va o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish tamoyillari tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy-metodik adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, kuzatish hamda pedagogik tahlil metodlaridan foydalanildi. Badiiy matn bilan ishlash jarayoni PIRLSda e‘tibor qaratiladigan o‘qib tushunish amallari bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqildi. Jumladan, matnda aniq berilgan ma‘lumotni topish, matn mazmunidan xulosa chiqarish, turli qismlar va ma‘lumotlar o‘rtasidagi aloqani talqin qilish hamda matn mazmuni va tuzilishini baholashga yo‘naltirilgan topshiriqlar tahlil qilindi.

Metodik yondashuvlarni belgilashda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, o‘qish malakasi va matnni tushunish darajasi hisobga olindi. Topshiriqlar oddiy ma‘lumotni aniqlashdan boshlab, voqealar sababini izohlash, qahramonlarga munosabat bildirish va javobni matndan olingan dalillar bilan asoslashgacha bo‘lgan bosqichlarda tashkil etilishi nazarda tutildi. Bunda savol-javob, suhbat, matn qismlarini tahlil qilish, qayta hikoyalash va ijodiy topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlari ko‘rib chiqildi.

Tadqiqot metodologiyasi badiiy matn bilan ishlashni izchil tashkil etish hamda o‘quvchilarning matnni anglash, tahlil qilish va o‘z fikrini asoslash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratildi. Keltirilgan metodik tavsiyalar nazariy-metodik tahlil asosida ishlab chiqilgan. Agar maqolada muayyan sinfda tajriba-sinov ishlari o‘tkazilmagan bo‘lsa, natijalarni amaliy tajriba bilan tasdiqlangan deb ko‘rsatmaslik lozim.

Tahlil va natijalar: O‘qish darslarida badiiy matn bilan ishlash o‘quvchilarning matnni tushunish, mazmunini izohlash va mustaqil fikr bildirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunda o‘qish jarayonini faqat matnni ovoz chiqarib o‘qish yoki qayta hikoyalash bilan cheklamaslik muhim. O‘quvchi asardagi voqealar rivojini kuzatishi, muhim ma‘lumotlarni ajratishi, qahramonlarning xatti-harakatlariga sabab bo‘lgan omillarni tushunishi va o‘z fikrini matnga tayangan holda izohlashi kerak. PIRLS yondashuvlari asosida tashkil etilgan topshiriqlar shu maqsadlarga yo‘naltiriladi.

Badiiy matnni tahlil qilish jarayonini bir-biri bilan bog‘liq bosqichlarda tashkil etish mumkin. Dastlab o‘quvchilarning matn mavzusi va mazmuniga qiziqishi uyg‘otiladi. Buning uchun sarlavha, rasm yoki matnda uchraydigan ayrim so‘zlar yuzasidan savollar beriladi. Masalan, “Sarlavhaga qarab asar nima haqida bo‘lishini taxmin qila olasizmi?” yoki “Sizningcha, voqealar qayerda kechishi mumkin?” kabi savollar o‘quvchilarni o‘qishga

tayyorlaydi. Bu bosqichda bildirilgan taxminlar matnni o‘qib bo‘lgach qayta ko‘rib chiqilishi mumkin. Shunda bolalar dastlabki fikrlari bilan matnda berilgan ma‘lumotlarni solishtirishga o‘rganadi.

Keyingi bosqichda matnni o‘qish jarayoni tashkil qilinadi. O‘qituvchi matnni ifodali o‘qib berishi, o‘quvchilar bilan navbatma-navbat o‘qishi yoki matnni mustaqil o‘qish uchun topshiriq berishi mumkin. O‘qish vaqtida tushunilishi qiyin bo‘lgan so‘zlar, muhim voqealar va qahramonlarga e‘tibor qaratiladi. Matnni qismlarga bo‘lib o‘qish ham samarali usullardan biridir. Har bir qismdan so‘ng o‘quvchilarga “Bu qismda qanday voqea yuz berdi?”, “Yangi qanday ma‘lumotga ega bo‘ldik?” kabi savollar beriladi. Bunday yondashuv o‘quvchining matn mazmunini bosqichma-bosqich anglashiga yordam beradi.

Matndan ma‘lumot topish: PIRLS yondashuvlaridan biri — matnda ochiq ifodalangan ma‘lumotni topish va undan foydalanishdir. Bunday topshiriqlar o‘quvchidan matnga qayta murojaat qilishni, kerakli jumla yoki tafsilotni aniqlashni talab qiladi. Masalan:

1. Asar qahramoni kim?
2. Voqea qayerda sodir bo‘ladi?
3. Qahramon qanday ishni bajaradi?
4. Matnda tabiat yoki joy qanday tasvirlangan?
5. Voqealar qaysi tartibda yuz beradi?

Bu savollarga javob berishda o‘quvchiga “Javobingni matndan topib ko‘rsat” yoki “Fikringni tasdiqlaydigan jumlani o‘qi” kabi yo‘naltiruvchi topshiriqlar berish mumkin. Natijada o‘quvchi javobni taxmin bilan emas, matndagi ma‘lumotlarga tayangan holda berishga odatlanadi. Bu usul matnni diqqat bilan o‘qish va kerakli axborotni ajratish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa chiqarish va ma‘lumotlarni bog‘lash: Badiiy asardagi barcha fikrlar doim ham bevosita aytilmaydi. Ayrim holatlarda o‘quvchi turli jumla va voqealarni o‘zaro bog‘lab, matnda ochiq berilmagan xulosaga kelishi kerak. Masalan, qahramonning kayfiyatini uning so‘zlari, harakatlari va vaziyatga munosabati orqali aniqlash mumkin. Shu maqsadda quyidagi savollardan foydalaniladi:

1. Qahramon nima uchun bunday yo‘l tutdi?
2. Voqealar rivojiga nima sabab bo‘ldi?
3. Qahramonning kayfiyatini qaysi belgilar orqali bilish mumkin?
4. Matnning qaysi qismi sizni shunday xulosaga olib keldi?
5. Agar qahramon boshqacha qaror qilganida, voqealar qanday davom etishi mumkin edi?

Bunday savollar o‘quvchilarni matndagi ma‘lumotlar orasidagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga undaydi. Javobni asoslash uchun matnga qaytish talab etilganda, o‘quvchi o‘z xulosasini dalil bilan bog‘lashni o‘rganadi. Bu esa tahliliy fikrlash va mulohaza yuritish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Matn mazmunini talqin qilish: Matnni talqin qilishda o‘quvchilar asarning asosiy g‘oyasi, qahramonlar o‘rtasidagi munosabatlar va voqealarning ahamiyati haqida fikr yuritadilar. O‘qituvchi o‘quvchilardan asarda qanday muammo ko‘tarilganini, muallif o‘quvchiga qanday fikrni yetkazmoqchi bo‘lganini so‘rashi mumkin. Bunda yagona, oldindan belgilangan javobni talab qilishdan ko‘ra, o‘quvchining fikrini matn bilan asoslay olishiga e‘tibor berish lozim.

Masalan, “Asarning qaysi voqeasi sizga eng muhim tuyuldi?”, “Qahramonning qaysi qarori voqealar rivojiga ta‘sir ko‘rsatdi?”, “Asardan qanday xulosa chiqardingiz?” kabi savollar

muhokama uchun qulay. O‘quvchilar turlicha fikr bildirishi mumkin. Bunday vaziyatda ularning fikrini tinglash, o‘zaro taqqoslash va matndan dalil keltirishga yo‘naltirish muhim hisoblanadi.

Qahramonlarni tahlil qilish va baholash: Badiiy asar qahramonlarini tahlil qilish o‘quvchilarga insoniy fazilatlar, munosabatlar va qarorlar haqida fikr yuritish imkonini beradi. Qahramonni “yaxshi” yoki “yomon” deb baholash bilangina cheklanmay, uning xatti-harakatlari sababini tushuntirish kerak. O‘quvchilarga quyidagi savollarni berish mumkin:

- Qahramon qanday fazilatlariga ega?
- Uning qaysi xatti-harakati sizga ma‘qul yoki ma‘qul emas?
- Qahramonning qarorini qanday baholaysiz?
- Siz uning o‘rnida bo‘lganingizda nima qilgan bo‘lardingiz?
- Qahramonning o‘zgarishiga qaysi voqea sabab bo‘ldi?

Bu savollar orqali o‘quvchilar qahramonning xatti-harakatlarini matndagi voqealar bilan bog‘lab tahlil qiladilar. Shuningdek, ular o‘z munosabatini bildirish va uni tegishli misollar bilan izohlashga o‘rganadilar. Muhokama davomida turli qarashlarning mavjudligi tabiiy holat sifatida qabul qilinishi, biroq har bir fikr matn mazmuniga tayanishi kerak.

Matnni baholash va shaxsiy munosabat bildirish: PIRLS yondashuvlarida o‘quvchining matn mazmuni va tuzilishi haqida fikr yuritishi, muallif tanlagan ifoda vositalariga e‘tibor berishi ham muhim. Boshlang‘ich sinflarda bu jarayon sodda savollar orqali tashkil qilinadi:

- Asar sizga yoqdimi? Nima uchun?
- Sarlavha matn mazmuniga mos keladimi?
- Qaysi voqea yoki qahramon sizda kuchli taassurot qoldirdi?
- Muallif voqeani qanday tasvirlagan?
- Asarga boshqa qanday sarlavha qo‘yish mumkin?

O‘quvchilarning javoblarini baholashda faqat fikrning o‘ziga emas, uning qanday asoslanganiga ham e‘tibor beriladi. Masalan, “Asar yoqdi” degan javobni “Asar menga yoqdi, chunki qahramon qiyin vaziyatda boshqalarga yordam berdi” tarzida izohlashga yo‘naltirish mumkin. Shu orqali o‘quvchilar munosabatini aniq va izchil ifodalashni o‘rganadilar.

Topshiriqlarni bosqichma-bosqich tashkil etish: Badiiy matn bilan ishlashda topshiriqlarning murakkablik darajasi izchil oshirib borilishi maqsadga muvofiq. Dastlab matnda bevosita berilgan ma‘lumotni topishga oid savollar beriladi. Keyin o‘quvchilar voqealar o‘rtasidagi bog‘lanishni aniqlaydi, sabab va oqibatlarini izohlaydi. Keyingi bosqichda matnning yashirin mazmunini talqin qilish, qahramonlarga baho berish va o‘z xulosasini dalillar bilan asoslashga qaratilgan topshiriqlar bajariladi.

Masalan, bir hikoya asosida quyidagi ketma-ketlikdan foydalanish mumkin:

1. Matndagi asosiy qahramon va voqea joyini aniqlash.
2. Muhim voqealarni tartib bilan sanab berish.
3. Voqealardan birining sababini tushuntirish.
4. Qahramonning qaroriga munosabat bildirish.
5. Asar mazmunidan xulosa chiqarish va uni matn bilan asoslash.
6. Asarga boshqa sarlavha yoki muqobil yakun taklif qilish.

Bu ketma-ketlik o‘quvchini oddiy ma‘lumotni topishdan chuqurroq tahlil va mustaqil fikrlashga olib boradi. Topshiriqlarni tanlashda o‘quvchilarning o‘qish tezligi, lug‘at boyligi va

matnni tushunish darajasi inobatga olinishi lozim. Zarur hollarda savollarni soddalashtirish, tayanch so‘zlar berish yoki kichik guruhlarda ishlashni tashkil etish mumkin.

Muhokama va hamkorlikdagi ish: Matn yuzasidan juftlikda yoki kichik guruhlarda ishlash o‘quvchilarning fikr almashishiga yordam beradi. Guruh a‘zolari matndagi voqealarni muhokama qilishi, qahramonning qarorini baholashi yoki berilgan savolga umumiy javob tayyorlashi mumkin. Bunday faoliyatda har bir o‘quvchiga fikr bildirish imkoniyatini berish muhim. O‘qituvchi esa suhbatni boshqarib, o‘quvchilarni javoblarini matndan dalil bilan tasdiqlashga yo‘naltiradi.

Hamkorlikdagi tahlil o‘quvchilarga boshqalarning fikrini tinglash, o‘z qarashini aniqlashtirish va turli nuqtayi nazarlarni taqqoslashni o‘rgatadi. Biroq guruh muhokamasi matn mazmunidan chetlashib ketmasligi uchun topshiriq aniq qo‘yilishi, muhokama yakunida esa xulosalar umumlashtirilishi lozim.

O‘qituvchining yo‘naltiruvchi roli: Badiiy matnni tahlil qilishda o‘qituvchi tayyor xulosani aytib beruvchi emas, balki o‘quvchini mustaqil javob izlashga yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi. U o‘quvchilarga matnga qayta murojaat qilish, muhim jummalarni belgilash va o‘z fikrini dalillash uchun imkon yaratadi. O‘quvchi savolga darhol javob bera olmasa, unga javobni tayyor holda aytish o‘rniga, “Bu haqda matnning qaysi qismida ma’lumot bor?” yoki “Qahramonning qaysi harakati senga shunday fikr berdi?” kabi yordamchi savollar berish mumkin.

O‘quvchilarning xatolari ham o‘rganish jarayonining bir qismi hisoblanadi. Javob matn mazmuniga mos kelmasa, o‘qituvchi o‘quvchini matnga qaytarib, o‘z fikrini qayta tekshirishga undaydi. Bunday yondashuv bolalarda xulosani dalillar bilan tekshirish odatini shakllantiradi.

Tahlil natijalari: PIRLS yondashuvlariga mos ravishda tashkil etilgan badiiy matn tahlili o‘quvchilarning o‘qish jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi. O‘quvchi matnni qayta o‘qish, ma’lumot izlash, voqealarni bog‘lash va javobini asoslash orqali o‘qish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Bunday mashg‘ulotlar quyidagi ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi:

1. Matndan kerakli ma’lumotni mustaqil topish;
2. Voqealar ketma-ketligi va sabab-oqibat munosabatlarini anglash;
3. Qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish;
4. Matndagi ochiq va bilvosita ifodalangan ma’nolarni tushunish;
5. O‘z fikrini izchil bayon etish;
6. Xulosani matndan olingan dalillar bilan asoslash;
7. Asar mazmuni va qahramonlariga shaxsiy munosabat bildirish.

Shu bilan birga, keltirilgan natijalar metodik tahlil va tavsiyalarga asoslanadi. Agar muayyan sinfda tajriba-sinov ishlari olib borilmagan bo‘lsa, ularni amaliy tajriba asosida isbotlangan natijalar sifatida talqin qilmaslik kerak. Aniq samaradorlikni aniqlash uchun topshiriqlarni darslarda qo‘llash, o‘quvchilarning javoblarini kuzatish va ularning matnni tushunish darajasidagi o‘zgarishlarni mezonlar asosida qayd etish lozim.

Pedagogik samaradorlik: PIRLS xalqaro baholash yondashuvlari asosida badiiy matn bilan ishlash o‘quvchilarning o‘qib tushunish savodxonligini izchil rivojlantirishga yordam beradi. Bunda samaradorlik matnni o‘qib chiqish bilangina emas, balki o‘quvchining undan ma’no anglashi, kerakli ma’lumotni topishi, xulosa chiqarishi va o‘z fikrini dalillar bilan asoslay olishi

orqali namoyon bo‘ladi. Shu sababli dars jarayonida topshiriqlarni oddiy ma‘lumotni aniqlashdan boshlab, tahlil va baholashga tomon bosqichma-bosqich murakkablashtirish muhimdir.

Badiiy matn ustida muntazam ishlash o‘quvchilarning diqqat bilan o‘qish va matnga qayta murojaat qilish odatini shakllantiradi. O‘quvchi savolga javob berish uchun matndan tegishli jumlani izlaydi, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlaydi va o‘z xulosasini shu ma‘lumotlar bilan tekshiradi. Bu jarayonda u taxminiy javob berishdan ko‘ra, matn mazmuniga tayangan holda fikr yuritishga odatlanadi. Natijada matn bilan ishlash aniq maqsadga yo‘naltirilgan o‘quv faoliyatiga aylanadi.

Mazkur metodikaning pedagogik samaradorligi quyidagi jihatlarida ko‘rinadi: o‘quvchilarning matn mazmunini tushunish va muhim ma‘lumotlarni ajratish ko‘nikmalari rivojlanadi; voqealar ketma-ketligini anglash, sabab va oqibatlarini aniqlash malakasi mustahkamlanadi; qahramonlarning xatti-harakatlarini tahlil qilish va ularga munosabat bildirish imkoniyati kengayadi; o‘quvchilar xulosa chiqarish va o‘z fikrini matndan olingan dalillar bilan asoslashga o‘rganadi; og‘zaki va yozma nutqda fikrni izchil ifodalash ko‘nikmasi shakllanadi; muhokama va guruhli topshiriqlar orqali tinglash, fikr almashish va boshqalarning qarashlarini hisobga olish malakalari rivojlanadi; badiiy asarlarni o‘qishga qiziqish va o‘quvchilarning darsdagi faolligi ortadi.

Pedagogik samaradorlikni ta‘minlash uchun topshiriqlar o‘quvchilarning yoshi, o‘qish malakasi va tayyorgarlik darajasiga mos bo‘lishi lozim. Savollar aniq va tushunarli tuzilishi, matnning turli jihatlarini o‘rganishga xizmat qilishi kerak. O‘qituvchi o‘quvchilarga tayyor javobni berish o‘rniga, ularni matnga qaytish, dalil izlash va mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltiradi. Javoblarni baholashda faqat to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligiga emas, balki fikrning izchilligi va matn bilan asoslanganiga ham e‘tibor qaratiladi.

Mazkur yondashuvning samarasini aniqlash uchun dars jarayonida o‘quvchilarning javoblari, matndan dalil topish qobiliyati, xulosa chiqarishi va muhokamadagi ishtiroki muntazam kuzatilishi mumkin. Zarur bo‘lsa, dars boshida va yakunida bir xil ko‘nikmalarni o‘lchaydigan topshiriqlar berilib, o‘quvchilarning natijalari taqqoslanadi. Biroq amaliy tajriba o‘tkazilmagan holatda pedagogik samaradorlikni miqdoriy natijalar bilan tasdiqlangan deb ko‘rsatish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Bunday vaziyatda ushbu bo‘limda metodikaning kutilayotgan pedagogik imkoniyatlari va samaradorlikni aniqlash mezonlari bayon etiladi.

Xulosa

PIRLS xalqaro baholash yondashuvlari asosida o‘qish darslarida badiiy matn bilan ishlash o‘quvchilarni shunchaki o‘qishga emas, balki o‘qiganini anglash, tahlil qilish va mazmuni yuzasidan mustaqil fikr bildirishga o‘rgatadi. Matndan kerakli ma‘lumotni topish, voqealar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlarini izohlash va xulosani dalillar bilan asoslashga qaratilgan topshiriqlar o‘qib tushunish savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahlil jarayonida savollarni sodda ma‘lumotlarni aniqlashdan boshlab, talqin qilish va baholashga tomon bosqichma-bosqich murakkablashtirish muhim. Bunda o‘quvchilarning yoshi va tayyorgarlik darajasini hisobga olish, ularni matnga qayta murojaat qilishga undash hamda javoblarini asoslash uchun imkon yaratish lozim. O‘qituvchi esa tayyor xulosani

beruvchi emas, balki o‘quvchini mustaqil izlanish va fikrlashga yo‘naltiruvchi sifatida faoliyat yuritadi.

Badiiy matn ustida muntazam va maqsadli ishlash o‘quvchilarning o‘qishga qiziqishini qo‘llab-quvvatlaydi, fikrini izchil bayon qilish va boshqalarning qarashlarini tinglash ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Eng muhimi, o‘quvchi o‘z xulosasini matndan topilgan dalillar bilan bog‘lashni o‘rganadi. Shu sababli PIRLS yondashuvlariga mos topshiriqlarni o‘qish darslariga izchil kiritish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ongli o‘qish, chuqur tushunish va mustaqil fikrlashni rivojlantirishning samarali metodik yo‘llaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (Eds.). (2019). *PIRLS 2021 Assessment Frameworks*. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center.
2. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Hooper, M. (Eds.). (2015). *PIRLS 2016 Assessment Framework* (2nd ed.). Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center.
3. Mullis, I. V. S., von Davier, M., Foy, P., Fishbein, B., Reynolds, K. A., & Wry, E. (2023). *PIRLS 2021 International Results in Reading*. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda 997-son qarori. “Xalq ta‘limi tizimida ta‘lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida.”
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-aprelda PF-5712-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.”